

Anförande

Andre vice riksbankschef Eva Srejber

TISDAG DEN 9 APRIL 2002

Erfarenheter av euro-områdets sedel- och myntutbyte

Branschmöte vid Svensk Handel

Låt mig börja med att tacka för inbjudan att komma till Svensk Handels branschmöte för att tala om utbytet av sedlar och mynt som har skett i de tolv länder som nu deltar fullt ut i EMU:s tredje etapp.

Bytet av de nationella sedlarna och mynten till euro har gått långt snabbare och mer problemfritt än förväntat och nu är euron en etablerad valuta i de berörda länderna. Utbytet av sedlarna och mynten var en stor utmaning för länderna eftersom volymerna var så omfattande och tidsperioden för övergången förhållandevis kort. Nära 15 miljarder eurosedlar och 50 miljarder euromynt skulle distribueras, och samtidigt skulle alla de nationella sedlarna och mynten dras tillbaka till centralbankerna. Logistiken och säkerheten kring utbytet har därmed behövt vara speciellt utformade och extra kapacitet har krävts. Den viktigaste faktorn i att få utbytet att bli lyckosamt har dock varit entusiasmen hos allmänheten och den självklarhet med vilken banker, handel och andra institutioner som handhar kontanter har gjort sin del av arbetet.

Sedan sista februari är de nationella valutorna inte längre lagliga betalningsmedel, den stora ansträngningen för samhället är överstånden och livet börjar återgå till det normala i euroländerna. För Sveriges del ligger dock ett byte av sedlar och mynt framför oss om det skulle bli ett ja i en folkomröstning om fullt deltagande i valutaunionen. Därför är det angeläget att vi, inom samhällets alla sektorer, ser på hur utbytet har gått till i de olika länderna och lär oss av detta. Idag tänkte jag därför inledningsvis uppehålla mig vid vilka erfarenheter Sverige kan ta till sig av eurointroduktionen. Därefter vill jag även säga några ord om tidplanen för ett eventuellt svenskt fullt deltagande i EMU:s tredje etapp.

SVERIGES RIKSBANK

Telefon
08-787 00 00

Telefax
08 - 21 05 31

E-post
registratorn@riksbank.se

Bytet av sedlar och mynt i EMU-länderna

Den övergripande bild som förmedlats från ECB, Kommissionen, ambassader, centralbanker och media om eurointroduktionen är att den har gått smidigt, och framför allt mycket snabbt. Redan efter några dagar in på år 2002 användes euron i flertalet kontanttransaktioner och endast ett fåtal av alla de problem som befarats uppstod i samband med detta. Däremot har andra, mer oväntade, problem uppstått i efterdyningarna till sedel- och myntutbytet beroende på den snabba takt med vilken det skedde. Jag vill här nämna några olika faktorer, såväl positiva som negativa, som har påverkat utfallet av introduktionen av euron.

Spridningen av eurosedlar och euromynt var väl förberedd i alla länder i euroområdet redan innan 1 januari 2002. Eurosedlar – framför allt i små valörer – hade förhandsdistribuerats i stor omfattning till både banker och handel sedan i september 2001, och mynten distribuerades främst till handel och allmänhet under december månad. Utan det förarbetet hade övergången blivit betydligt mer logistiskt komplicerad, så förhandsdistributionen kan anses vara avgörande för det lyckade utfallet. Länderna valde något olika tillvägagångssätt för förhandsdistributionen; t.ex. i Nederländerna satsade man stort på att ge gratis myntset till alla medborgare över sex års ålder, medan man i andra länder sålde set av varierande storlek till sitt nominella värde. På det sättet blev euromynten snabbt kända för allmänheten och skapade ett intresse för den nya valutan. I Finland växlade centralbanken ut "företagspaket" motsvarande 2000 FIM innehållande både sedlar och mynt, i syfte att förbereda små företag på övergången. Gemensamt för alla de inblandade länderna var dock att de försåg handeln med stora mängder mynt så att det inte skulle uppstå brist på växel under övergången.

Ytterligare en viktig faktor i utbytet av sedlar och mynt visade sig vara bankautomaterna, eftersom en stor del av eurosedlarna spreds genom dem. Många banker var stängda 1 januari och en entusiastisk allmänhet ville snabbt få tag i de nya kontanterna, helst redan på nyårsnatten. Därmed blev det ett stort tryck på att bankautomaterna skulle ställas om till euro så snabbt som möjligt vid årsskiftet, vilket man också lyckades med. Redan 2 januari var 91% av bankautomaterna i euroområdet omställda, och det tog endast ett par dagar till så fungerade alla med eurosedlar. I många länder distribuerade man även lågvalörssedlar (fem och tio euro) i bankautomater i syfte att underlätta växling för handeln. Trots detta, och trots förhandsdistributionen av mynt, uppstod det brist på mynt och fem-eurosedlar på några få platser, men överlag verkar det ha fungerat väl. Vad gäller andra typer av automater så har det rapporterats att t.ex. bensinautomater inledningsvis inte tog emot eurosedlar. Detta börjar man dock komma tillrätta med.

Utväxlingen av euron skedde på olika sätt i de olika länderna. Naturligtvis behövdes hjälp av alla som hanterar kontanter, och trots det bildades långa köer på många ställen. Detta verkar dock ha tagits med relativt jämnmod av kunder, kanske beroende på att många var helglediga vid den tidpunkten, och situationen förbättrades snabbt i handeln medan det tog något längre tid i bankerna. I ett flertal länder höll bankerna öppet längre än vanligt för att klara av kundanströmningen, vilket togs emot positivt. Det har dock rapporterats om att en del banker inte ville utföra ren växling utan kunder var tvungna att sätta in den nationella valutan på ett konto, och först därefter kunde beloppet i euro disponeras. Detta skapade en del missnöje som hade kunnat undvikas med bättre

information till kunderna i förväg. I många länder drog bankerna det största lasset, medan i Finland, som är ett land vars kontantanvändning liknar Sveriges, fick handeln sköta en stor del av växlingen eftersom bankerna i ganska liten utsträckning ägnar sig åt kontanthantering. Detta exempel visar på vikten av att centralbanken, banker, post, och handel och andra företag som hanterar kontanter samarbetar för att ett sedel- och myntutbyte av denna omfattning ska kunna genomföras.

En viktig lärdom är att handeln kommer spela en stor roll vid en eurointroduktion, i synnerhet om svenska banker ytterligare minskar sin kontanthantering. Av de studier vi gjort av andra länders utbyte framgår att handeln valt lite olika angreppssätt, som ni säkert väl vet. I vissa länder har man t.ex. haft särskilda växlingskassor för att slippa hantera dubbla valutor i de vanliga kassorna, något som har gett varierande resultat. Överlag verkar omsättningen i handeln ha ökat inför utbytet vilket hänger ihop med en ökad kontantanvändning under samma period. Många konsumenter har helt enkelt valt att konsumera extra under senhösten 2001 för att göra sig av med sina nationella sedlar och mynt. Det snabba förloppet verkar ha underlättat för handeln i och med att perioden med dubbla valutor blev relativt kort. Redan nu är handeln i Sverige representerad i Samrådsgruppen för Information inom den Finansiella Sektorn (SIFS), vilken leds av Riksbanken, och allteftersom förberedelserna för ett sedel- och myntutbyte fortskrider kommer vi säkerligen få anledning till tätare kontakter.

Den snabba övergången till euron har fått till följd att behovet av transport och lagring av såväl euro som nationella valutor blivit större och mer koncentrerat än beräknat. Framför allt är det de nationella valutorna som skapat lagringsproblem för handel och banker eftersom återtransport av dessa har fått vänta tills tillräckligt med euro kommit ut på marknaden. Trots dylika problem har hastigheten med vilken euron introducerades gjort att det i ett flertal länder har höjts röster för att förkorta sedelutbytesperioden, vilken nu har varit mellan en och två månader. T.ex. i Österrike och Spanien har vissa butiker vägrat ta emot schilling och pesetas, trots att dessa fortfarande varit lagliga betalningsmedel, eftersom det ansågs vara onödigt att ha två parallella kassor när övergången var så gott som klar redan. Detta är en fråga som måste övervägas noga för svensk del. Jag vet att handeln gärna ser en så kort sedelutbytesperiod som möjligt, och erfarenheterna från nuvarande EMU-länder tyder på att två månader är i överkant. Risken finns dock att en eurointroduktion inte skulle gå med samma hastighet i Sverige i ett senare skede, eftersom valutan då inte är en spännande nyhet längre och allmänheten redan har tillgång till sedlarna och mynten från andra länder. Det är naturligtvis också en möjlighet att svenska folket, när växelkursen låses, redan då börjar växla till sig euron och en inofficiell användning påbörjas. I så fall skulle övergången kunna genomföras på mycket kort tid. Det skulle också innebära att valutaväxlingskontoren finge en viktig roll i sedel- och myntutbytet i Sverige. Den frågan kommer vi på Riksbanken att ha anledning att återkomma till inom ramen för SIFS-samarbetet.

Ett ämne som ofta kommit upp i debatten inför kontantutbytet har varit att smygprishöjningar skulle kunna ske vid omräkning från nationella valutor till euro, vilket skapar ett inflationstryck. Framför allt i Finland har detta varit en uppmärksammas fråga eftersom man där har valt att bibehålla sina avrundningsregler och avrunda kontantbetalningar till närmaste fem cent, något vi

här i Sverige också skulle komma att göra om vi går över till euro. I Eurostats euroindikator för januari 2002 sägs att prisnivån i euroländerna steg med 0,5 procent mellan december 2001 och januari 2002. Detta anses dock inte vara till största delen orsakat av kontantutbytet utan effekten av bytet till euro beräknas ligga någonstans i intervallet 0,0 – 0,16 procent. Finlands Bank har ännu inte gjort någon fullständig analys av hur stor effekt kontantutbytet har haft på prisnivån, men i januari månads siffror finns det inget som tyder på ett inflationstryck beroende på att man behållit avrundningen. Från Nederländerna har dock rapporter kommit om vissa effekter på inflationen. I ett flertal andra länder (t.ex. Grekland, Frankrike och Irland) är myndigheterna mycket vaksamma på prishöjningar och arbetar för att motverka sådana.

Naturligtvis finns det ytterligare ett stort antal erfarenheter från eurointroduktionen som kan nämnas i det här sammanhanget, och Riksbanken arbetar nu med att sammanställa den information vi fått från andra centralbanker i euro-området. Denna sammanställning kommer presenteras i SIFS nästa lägesrapport (nr 8) som kommer under maj månad.

Diskussion om tidtabellen för ett eventuellt svenskt deltagande

Tidtabellen för ett eventuellt fullt svenskt deltagande i EMU avgörs av den politiska processen. I regeringens proposition "Sverige och den ekonomiska och monetära unionen" från 1997 står det att om regeringen senare finner att Sverige bör delta i valutaunionen ska frågan underställas svenska folket för prövning. Uttalanden från bl.a. statsminister Göran Persson pekar i riktning mot att en folkomröstning kommer att genomföras nästa år. Även andra politiska ledare är inne på samma linje. Skulle resultatet bli ett ja lämnar Sverige in en ansökan till EU-kommissionen och ECB för en granskning av hur vi uppfyller de legala och ekonomiska konvergenskriterierna. De ekonomiska kriterier som bedöms är inflationstakten, långräntorna, växelkursstabiliteten samt budgetsaldot och skulden för den offentliga sektorn. Efter granskningen ska Europaparlamentet och Europeiska rådet lämna synpunkter på Kommissionens och ECB:s rapporter, och därefter får Ekofin-rådet besluta om Kommissionens förslag om att Sverige ska delta i valutaunionen.

Om Sverige accepteras ska det förhandlas om när inträdet ska ske och till vilken växelkurs kronan ska låsas mot euron, vilket beslutas av Ekofin-rådet, och därefter måste en nationell övergångsplan utarbetas. Det finns ett stort antal rättsakter från EU och ECB som reglerar hur införandet av euron ska gå till. Visserligen gäller rättsakterna i nuläget endast de länder som redan anammat euron som sin valuta, men motsvarande regler kommer sannolikt att tillämpas även på framtida ansökarländer. För att hålla dörren öppen för att snabbt kunna delta beslutade riksdagen redan 1997 att Sverige skulle upprätthålla största möjliga handlingsberedskap genom att fortsätta de tekniska och praktiska förberedelserna. Riksbanken arbetar därför sedan snart fem år tillbaka med interna EMU-förberedelser, samt förbereder ett eventuellt inträde tillsammans med den finansiella sektorn. Arbetet bedrivs inom ramen för SIFS, vars sjunde lägesrapport presenterades i höstas och finns att läsa på vår hemsida.

I den senaste lägesrapporten redovisas två övergångsscenarioer, ett stegvis scenario och ett s k Big Bang. En stegvis övergång innebär att vid inträdet i EMU låses

växelkursen oåterkalleligt och euron blir landets valuta, medan sedlar och mynt i kronor fortsätter att vara legala betalningsmedel under övergångsperioden. Det betyder att om någon vill betala med kronsedlar och –mynt så måste man ta emot dem. Under den tiden är det inget tvång att använda euron och heller inget förbud. Det går alltså bra att betala med euro om båda parter är överens om detta. Nackdelen med en stegvis övergång för svensk del är att eftersom eurosedlarna och mynten redan finns i euroområdet kan det verka märkligt för svensk allmänhet att inte kunna räkna med att använda dem fullt ut i alla transaktioner i Sverige redan från inträdet. Fördelarna med en stegvis övergång är att de stora tekniska och praktiska anpassningarna till euron kan ske successivt samtidigt som Sverige kan delta fullt ut i alla samarbets- och beslutsfora inom eurosamarbetet vid inträdet i EMU utan att behöva vänta tills allt praktiskt arbete är klart.

Med en stegvis övergångsprocess behöver den finansiella och statliga sektorn 1-1,5 år på sig för att förbereda sig från det att det står klart att ett inträde kan bli aktuellt fram till det att kronkursen låses vid inträdet. Därefter behövs ytterligare ett år för den finansiella sektorn och cirka två år för den statliga sektorn innan eurosedlar och –mynt kan ersätta kronsedlar och –mynt. Det skulle sammantaget innebära en tidsperiod om mellan två och tre år från folkomröstning till dess att euron är helt införd. Jag tror dock att denna tid går att korta något, förutsatt att den politiska processen öppet och tydligt väljer en övergångsprocess och slår fast en tidtabell för de olika stegen. Det är i det sammanhanget värt att erinra sig att inget säger att ett sedel- och myntutbyte behöver ske vid ett årsskifte; det skulle av praktiska skäl med fördel kunna göras i mars eller oktober.

Ett annat alternativ som redovisas i rapporten är ett s k Big Bang, dvs att påbörja ett sedel- och myntbyte vid samma tidpunkt som när kronkursen låses och ett fullt inträde i valutaunionen sker. Detta scenario kräver en förberedelseperiod på 2-2,5 år. Det medför krav på att euron kan hanteras *i alla* transaktioner i Sverige, både fysiska och elektroniska, och *av alla* i Sverige från tobakshandlaren på hörnet till Riksförsäkringsverket och storbankerna redan från inträdesdagen. Eftersom detta alternativ innebär samtidig omställning av IT-system, andra praktiska ting såsom redovisning och skattebetalningar, samt ett fysiskt byte av sedlar och mynt, ställer det stora krav på samordning och information. Med hänsyn till den längre förberedelseperiod före själva EMU-inträdet som krävs i detta alternativ dröjer det också längre innan Sverige fullt ut kan delta i alla samarbets- och beslutsfora inom eurosamarbetet än vid en stegvis övergångsprocess. Fördelen med detta scenario är att det inte behöver uppstå någon oklarhet hos allmänheten om eurons ställning under övergångsperioden i och med att euron med en gång kan användas överallt.

Hur ett svenskt övergångsscenario skall utformas är alltså inte fastställt ännu. Den exakta tidsåtgången är inte heller klar, delvis beroende på att den politiska processen inte valt ett övergångsscenario, delvis beroende på att förändringar hela tiden sker i verksamheter och i IT-system vilket påverkar tiden för en eventuell övergång. Exempel på åtgärder som minskar tidsåtgången inför ett eventuellt inträde är att IT-system som ändå moderniseras av andra skäl konstrueras så att de också klarar euro. Inom Riksbanken arbetar vi också med att korta den tid som produktion av svenska euromynt beräknas ta. Resultaten av vårt och den finansiella sektorns förberedelsearbetet redovisar vi som sagt regelbundet i lägesrapporter, varav nummer 8 kommer ut i maj.

Avslutning

Utifall av ett ja i en svensk folkomröstning om ett fullt deltagande i EMU:s tredje etapp måste hela samhället förbereda sig för ett byte av sedlar och mynt, och det är många beslut som måste fattas om hur vi ska gå tillväga. I det läget har Sverige något annorlunda förutsättningar än nuvarande euroländer eftersom eurosedlarna och euromynten redan finns ute på marknaden. Det är en omständighet som vi måste ta hänsyn till i vår planering, men trots detta kommer vi ha stor hjälp av att tolv länder redan har genomfört en introduktion av euron. Vi har alla mycket att lära av att studera deras tillvägagångssätt.